

Manuel Sanchis Guarner: les aportacions a la història de la literatura

1. ELS DIVERSOS ESTUDIS D'HISTÒRIA DE LA LITERATURA

M'agradaria començar la meua intervenció recordant un dels trets fonamentals de la personalitat del professor Sanchis Guarner: la seua amplíssima formació humanística. I no m'estic referint al fet d'haver cursat també la llicenciatura de dret, encara que també, sinó sobretot a la sorprenent competència intel·lectual en els més diversos camps del saber humanístic: lingüística, literatura, història, cultura popular, geografia, art... Així no era estrany descobrir-lo discutint de teologia amb un capellà durant un dinar o citant-te un fragment d'una òpera en un moment de la conversa. La correspondència amb Fuster ens permet conèixer de primera mà, per exemple, en una carta del 30 de setembre de 1964, la importància del treball de Sanchis Guarner en l'estudi de la divisió comarcal del País Valencià, una activitat, en principi, allunyada de la filologia estricta:

T'adjunte una còpia —perdona si és una mica borrosa— de l'avantprojecte de divisió comarcal. Com veuràs, discrepa en molts punts de la teua divisió, tot i que és la teua que ens ha servit de base.

[...]

En fi... Mira-t'ho amb una mica de paciència i de comprensió. Si pots fer-nos unes indicacions crítiques, millor: és el que volem, precisament (Fuster, 2000, p. 313-314).

Sí, en uns temps ben adversos per al país el professor Sanchis Guarner acomplí ell sol una nombrosíssima varietat de tasques d'investigació per tal de reemplaçar uns especialistes aleshores inexistents o de nombre molt reduït. Tanmateix tots estarem d'acord que la parcel·la professional privilegiada fou la lingüística, estudi-

ada des de tots els àmbits possibles: història, dialectologia, gramàtica... Però també la contribució a l'estudi de la història literària ocupa un lloc destacat en la seua dedicació investigadora, amb un èmfasi especial en els treballs dedicats a la literatura contemporània, vull dir els estudis dedicats a la literatura dels segles XIX i XX.

Propose, doncs, que comencem per recordar, en primer lloc, les diverses aportacions a la història literària, excloent els pròlegs, abundants, a les obres d'altri, per a centrar-nos tot seguit en els estudis dedicats a la literatura contemporània, mereixedors de l'atenció preferent, limitat com em trobe pel temps de què dispose. Els interessats en els treballs d'història literària de Sanchis Guarner sobre les diverses èpoques pot consultar el meu estudi «Manuel Sanchis Guarner, historiador i crític de la literatura» (1984) i el llibre col·lectiu *Manuel Sanchis Guarner. Un humanista valencià del segle XX*, amb les aportacions de Vicent Josep Escartí, Rafael Roca i Jaume Pérez Montaner.

Sobre literatura medieval va escriure:

— *El cant de la Sibilla: Antiga cerimònia nadalenca* (1956).

— «L'ideal cavalleresc definit per Ramon Llull» (1958), *Estudios Lulianos*, II, p. 37-62.

— «Dos dominics valencians coetanis en les antípodes literàries: Antoni Canals i Sant Vicent Ferrer» (1967), *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, XXVII, p. 47-55.

— «El misteri assumpcionista de la catedral de València» (1968), *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXII, p. 97-112.

— «Introducció» a l'edició facsímil del *Regiment de la cosa pública (València 1499)* (1972), de Francesc Eiximenis.

— «Estudi preliminar» i edició de *Sermons de Quaresma* (1973), de Sant Vicent Ferrer, 35 p.

— «Estudi preliminar» i transcripció de l'edició facsímil de *Les trobes en lahors de la Verge Maria (València, 1474)* (1974). (Segona edició molt augmentada, 1979.)

— «El certamen poètic que motivà el *Llibre de les trobes de la Verge Maria*» (1975), *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LI, p. 331-344.

— «La literatura catalana medieval» (1978), a *Història de Catalunya*, III, p. 264-280.

— «Pròleg» a l'edició facsímil de la *Crònica o commentari del gloriosíssim e invictíssim rey En Jacme (València, 1557)* (1978).

— «Les raons de la discrepància entre Francesc Eiximenis i sant Vicent Ferrer» (1981), a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, II, p. 665-670.

Sobre l'edat moderna:

— *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (1963).

Sobre literatura popular i costumista:

— «Locucions tòpiques valencianes» (1936), *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, XVII.

— «Folklore geogràfic de la comarca d'Alcoi» (1944), a *Miscel·lània Fabra*, p. 380-400.

— «Calendario de refranes valencianos» (1945), *Las Provincias. Almanaque para 1945*, p. 547-559.

— *Calendari de refranys* (1951).

— *Cançoneret valencià de Nadal* (1960). (Segona edició molt augmentada, 1973.)

— «Dictados tópicos de la comarca de Denia, Pego y la Marina» (1960), *Revista Valenciana de Filología*, v, p. 7-62.

— «Pròleg» i refosa de l'obra de Francesc Martínez i Martínez *Coses típiques de la Marina, la meua comarca* (1970).

— «Introducció» i glossari a l'obra de Josep Pascual Tirado *De la meua garbera: Estampes castellonenques* (1974).

— *Els pobles valencians parlen els uns dels altres: I. Sector septentrional* (1963).

— *Els pobles valencians parlen els uns dels altres: II. Sector meridional* (1965).

— *Els pobles valencians parlen els uns dels altres: III. Sector central-litoral* (1968).

— *Els pobles valencians parlen els uns dels altres: IV. Sector central-interior* (1983).

Sobre teatre:

— «Un resumen de la historia del teatro en Valencia» (1963), *Feriario*, 27, 24 p. Publicat l'any anterior amb el títol «Valenza» a *Enciclopedia dello spettacolo* (1962) (Cortés, 2006, p. 503).

— *Els inicis del teatre valencià modern: 1845-1874* (1980).

Sobre literatura de les Illes, on ell va residir des de 1943 fins a 1959:

— *Els poetes romàntics de Mallorca* (1950).

— *Els poetes insulars de postguerra* (1951). Tots dos amb estudi introductor i selecció d'autors i obra poètica.

Finalment, abans d'entrar en els estudis sobre la literatura dels segles XIX i XX, que centraran el meu interès, vull recordar la seua atenció a la literatura francesa amb un parell de treballs:

— «Arthur Rimbaud, un mite vigent» (1955), *Vida Nova*, 4, p. 16-22.

— «La *Chanson de Roland* a la luz de la teoria tradicionalista de Menéndez Pidal» (1959), *Papeles de Son Armadans*, XIII, p. 329-340.

2. ESTUDIS SOBRE LA RENAIXENÇA VALENCIANA

Sens dubte les seues aportacions més transcendents al camp de la història literària són els estudis sobre la Renaixença, tots importants en el moment de la publicació i alguns dels quals imprescindibles encara hui en dia. Recordem-los:

— «Llorente, traductor» (1959), *Levante* (13 novembre), suplement «Valencia», 233, p. 3 (Roca, 2006a, p. 186).

— «L'evolució de la llengua literària dels escriptors valencians de la Renaixença» (1963), *Criterion*, xvii, p. 59-82. Recollit i ampliat a *La llengua dels valencians* (1967), 3a ed. augmentada.

— *Les generacions literàries de la Renaixença valenciana* (1968).

— *Renaixença al País Valencià: Estudi per generacions* (1968). (Segona edició corregida, 1982.)

— «La Renaixença valenciana» (1973), a *Estimem la nostra llengua*, coll. «Els Quaderns Gorg», núm. 1, p. 51-63.

— «Las dos vertientes, restauradora y progresista, de la “Renaixença” valenciana» (1974), a *Siete temas sobre historia contemporánea del País Valenciano*, p. 135-174.

— *El sector progressista de la Renaixença valenciana* (1978).

— «Els valencians i Mistral. Provença i València: coincidència en les limitacions» (1978), *Annals de l'Institut d'Estudis Occitans*, v, p. 67-81.

— «Els felibres i València» (1979), *Arguments*, iv, p. 151-167.

— *Els inicis del teatre valencià modern: 1845-1847* (1980). Llibre que acabe de citar en parlar dels treballs sobre teatre.

De fet els estudis, sense comptar el breu article sobre l'activitat traductora de Llorente i el treball dedicat a l'anàlisi de la llengua literària en relació amb el moviment renaixencista, de menor interès ací, es resumeixen en tres. «La Renaixença valenciana» és una reedició literal de *Les generacions literàries de la Renaixença valenciana* —text de la conferència pronunciada el dia 8 de juny de 1967 en la clausura dels Cursos de Llengua i Literatura de Lo Rat-Penat— i aquest al seu torn és un resum del període 1833-1907 del llibre més extens *Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions. El sector progressista de la Renaixença valenciana* és una ampliació de «Las dos vertientes, restauradora y progresista, de la “Renaixença” valenciana», text de la conferència pronunciada durant el curs 1973-1974 a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València. «Els felibres i València» és una ampliació de la conferència anterior «Els valencians i Mistral. Provença i València: coincidència en les limitacions», pronunciada en les jornades d'*afraïrament* occitanocatalanes organitzades per l'Institut d'Estudis Occitans el juny del 1978 a Montpeller.

Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions venia a cobrir un buit bibliogràfic escandalós: l'anàlisi sistemàtica de l'evolució de la literatura contemporània, vull dir dels segles xix i xx, al País Valencià. Sobre la literatura del segle xix només comptàvem amb l'estudi previ sobre la poesia elaborat per Fuster a la seua *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, de 1956, en què, a pesar de les marques temporals del títol, feia un recorregut a través de la poesia valenciana anterior, i les referències, sobretot referides al moviment de la Renaixença, d'aquest mateix autor al seu llibre *Nosaltres, els valencians*, de 1962. Del segle xx, ni això, perquè el *Recull de contes valencians* (1958), també de Fuster, no incloïa el repàs històric de la narrativa valenciana.

L'obra és un assaig d'interpretació de la literatura produïda al País Valencià des de l'inici del segle XIX fins als anys seixanta del segle XX, amb una concepció de la «Renaixença» en un sentit ampli diferent de l'habitual, d'acord amb l'aplicació de la teoria de les generacions. L'autor mateix ho advertia, temerós que el lector no acabàs d'entendre algunes inclusions i obllits, sorprenents des dels plantejaments habituals de la història literària o de les seleccions antològiques:

Potser no serà debades d'advertir que aquest treball no és cap compendi d'història literària de la Renaixença al País Valencià, ni tampoc cap tria antològica amb judicis valoratius. Aquest assaig pretén tan sols de classificar per generacions, els autors i les tendències estètiques, en virtut dels factors socio-econòmics i els corrents ideològics que han determinat la seua evolució, sense desvincular-la de la de les arts plàstiques ni deslligar-la dels esdeveniments polítics, en un període i un lloc ben definits. Per tot això, molts autors i molts llibres ben importants no hi són esmentats i, en canvi, sí que ho són altres de menys vàlua artística, però més significatius per la seua circumstància o més expressius d'una tendència determinada (Sanchis Guarner, 1968, p. 10-11).

El mètode generacional tenia aleshores un predicament que a hores d'ara, quan es troba gairebé obllidat, pot sorprendre. Pensem, per exemple, que Fuster hi recorria en els seus estudis literaris, encara que hi fos entès d'una manera laxa, gràcies a la qual podia eludir les cotilles massa constrenyedores del mètode, i les conseqüències en forma d'agrupaments i divisions més que discutibles. Vet ací el punt clau de la proposta de Sanchis: l'aplicació més ortodoxa del mètode. Defugint la concepció més biològica i matemàtica d'Ortega y Gasset, apostà per una classificació d'autors i tendències basada en el mètode suggerit per Pierre Vilar, Jaume Vicens i Vives, Joan Reglà i, sobretot, Yves Rénouard, que defensaven unes relacions generacionals més flexibles, atentes a la conjuntura històrica.

D'acord amb la proposta metodològica de Rénouard, agrupa els escriptors valencians en èpoques «acumulatives», quan les dues generacions, que necessàriament actuen en el mateix període, tenen una ideologia i una actitud semblants, i en èpoques «polèmiques», quan la generació més jove defensa una ideologia, una visió del món, contrària o diferent de la generació precedent. Les generacions inconformistes, que inicien les èpoques «polèmiques», s'anomenen «capitals», i les generacions que accepten la visió del món de l'anterior, i que conclouen les etapes «acumulatives», s'anomenen «marginals» (Sanchis Guarner, 1968, p. 9).

Tanmateix, i a pesar de la «flexibilitat» del mètode generacional de Rénouard, el resultat final sembla excessivament mecanicista, rígid i distorsionador de l'evolució literària. Els agrupaments d'autors són massa forçats i inclosos dins unes tendències esteticoliteràries de difícil aprovació actualment. Però vull insistir a recordar que analitze el llibre des de l'ajuda d'una bibliografia tan renovada i ampli-

ada que no té res a veure amb el buit bibliogràfic de què partia Sanchis Guarner. Per això l'aportació sens dubte més valuosa de l'obra és proveir els estudiosos i els lectors interessats d'una visió global i ordenada sobre un període, el segle XIX, però també el XX, mancat d'anàlisis sistematitzadores, llevat el precedent adés citat de la proposta fusteriana per a la poesia del segle XIX. La bibliografia aleshores existent, escassa i en general mediocre, i a més a més de difícil coneixença i consulta, és exhaustivament utilitzada per Sanchis, que l'agrupa curosament per capítols en un apèndix insubstituïble, eina impagable per als futurs investigadors.

La concepció que fins als nostres dies hem tingut de la Renaixença, la devem a Fuster, que en dibuixà l'esquelet interpretatiu en les obres esmentades (1956 i 1962). Tot seguit Sanchis va contribuir decisivament a arrodonir-lo omplint algun buit o matisant-ne alguns punts. Dit a manera de síntesi extrema, la Renaixença valenciana que proposà Fuster tenia com a trets caracteritzadors essencials el fet de ser un «fillol» de la Renaixença al Principat i l'apoliticisme. Units a aquest punt, cal afegir-ne uns altres, dels quals citaré aquells corregits pels estudis de Sanchis, com ara la davallada de l'ús culte de la llengua en els anys precedents a l'esclat renaixencista i l'aportació menor del sector progressista, és a dir, la manca d'un «empelt progressista».

Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions i el treball anterior *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII* (1963), que, encara que se centrava en l'estudi de la llengua, també donava notícia de la pervivència de l'ús escrit del català, van ser la contribució de Sanchis a corregir aquesta visió d'una llengua gairebé desapareguda de la vida literària abans de l'arribada de Teodor Llorente i companys renaixencistes. Fuster mateix va anar rectificat la seua posició inicial en els estudis posteriors (1976 i 1982), a mesura que ell mateix i altres investigadors, entre els quals ocupa un lloc destacat Sanchis, van anar descobrint una activitat literària bastant més rica que no hom creia en aquest període del primer terç del segle XIX.

El sector progressista de la Renaixença valenciana fou un estudi fonamental, que aportava les proves necessàries per a superar la idea dominant, difosa en els treballs fusterians anteriors, del caràcter moderat i conservador dels membres de la Renaixença valenciana. En aquest llibre de Sanchis queda demostrada l'existència d'un altre sector, el progressista, tapat, passats els anys, pel prestigi del sector conservador dominant, però no per això inexistent o mancat d'una aportació capital. L'obra renaixencista dels liberals, en especial de Josep M. Bonilla, Pasqual Pérez i Rodríguez i Vicent Boix, la impagable tasca immediata del progressista Constantí Llobart, la contribució literària dels poetes laboralistes de les Escoles d'Artesans, com Ramon Andrés Cabrelles i Francesc Barber i Bas, que, a més de la poesia de certamen, aportaven una nova poètica més nova i fresca, i la importància del corrent literari populista (la premsa satírica i política i el sàinet), són adequadament mostrades per Sanchis Guarner, que desfeia així una concepció falsament monolí-

tica de la Renaixença, entesa com el fruit gairebé exclusiu de les activitats de Teodor Llorente i la seua colla de patricis amics.

Els inicis del teatre valencià modern aclaria i sistematitzava el naixement del teatre valencià contemporani i alhora acabava de perfilar l'evolució i la importància del corrent populista en la Renaixença, tan menyspreat pel sector cultista i conservador, però tan decisiu per a fer arribar a un públic ampli el conreu literari de la llengua. Venia a reparar una desatenció injustificada dels investigadors, potser causada per l'estigma de teatre «vulgar», que arrossegava des de la Renaixença mateixa. El repte era de màxima dificultat, sobretot per les dificultats d'«orientar-s'hi bibliogràficament», com Sanchis mateix recordava al pròleg: «la producció teatral havia estat publicada d'una manera tan dispersa i desordenada, que no sols resultava de penosa consulta, sinó que tampoc no era gens fàcil d'orientar-s'hi bibliogràficament» (Sanchis Guarner, 1980, p. 6).

A «Els felibres i València» Sanchis s'acostava a l'altre punt fort de la concepció de la Renaixença valenciana fusteriana: l'apoliticisme. Vull dir, és clar, apoliticisme reivindicatiu nacionalista. En la mateixa línia interpretativa, la d'identificar la negativa a la politització de Mistral i el seu grup, en el moviment occità, i de Llorente i la seua colla, en el moviment coetani valencià, Sanchis ara aportava noves dades sobre la llarga amistat i compenetració ideològica dels dos capparens renaixencistes. Era una valuosa aportació que aprofundia en un dels trets caracteritzadors de la Renaixença valenciana i en diferenciava l'evolució respecte a la Renaixença principatina. Breu: era la causa principal de la feblesa endèmica i dels modestos resultats del moviment al sud de la Sènia.

Ara bé, la qüestió és d'alta complexitat. Fins i tot l'amistat entre Mistral i Llorente manté encara discussions interpretatives. Tant, que dues tesis doctorals recents arriben a conclusions oposades. Cristòfor Martí Adell a la seua tesi doctoral *Mistral i Llorente. Les relacions occitano-catalanes en la Renaixença*, llegida a la Universitat de València durant el curs 1988-1989, un resum de la qual va ser publicat a *Caplletra* (Martí Adell, 1990), arribava a la conclusió que l'amistat no era tan pregona i només s'accentuà a partir de l'any 1903, arran de la visita de Llorente al poeta occità en la seua casa de Maiano. A més negava que l'apoliticisme valencià pogués ser motivat per la influència de Mistral, tant per la manca de relacions suficients com pel caràcter no identificable de la labor renaixencista de tots dos. Rafael Roca, a la seua tesi doctoral *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*, llegida a la Universitat de València durant el curs 2004-2005, publicada, en la part més substancial, amb títol idèntic (Roca, 2007a), insistia a remarcar, per contra, l'atracció que Mistral va exercir des de l'any 1859, en què Llorente va comprar *Mirèio*, i la relació d'amistat creixent des de la trobada als Jocs Florals de Barcelona de 1868.

Però, encara que admetem una forta amistat entre ambdós, quedaria resolta la influència de Mistral sobre l'apoliticisme llorentinià, tal com suggeria Fuster a

Nosaltres, els valencians? La veritat és que abans de la coneixença personal de Mistral, Llorente i els seus amics del nucli cultista i conservador ja havien proclamat als quatre punts cardinals la voluntat ferma de deslligar el moviment renaixencista de tota reivindicació política nacionalista, a diferència dels «germans» de Catalunya. Com que Llorente podia sintonitzar amb les idees mistralianes, abans d'establir-hi relació personal, la qüestió és molt intricada. Al meu parer Llorente i el seu grup ni evolucionaren ni radicalitzaren la seua posició ideològica, ja assentada a l'inici. Des dels primers moments alertaren sobre el camí polititzat que descobrien a Catalunya. Crec que Mistral, potser més que punt de referència de l'apoliticisme llorentinià, va ser una ànima bessona. Ja l'any 1965 Llorente ho deixava ben clar, en prosa i en vers, en un article i un poema que han concentrat l'atenció dels estudiosos. En vers en el poema «Als poetes de Catalunya»:

Oh catalans poetes, los que dels nostres avis
parleu la dolça llengua, volguda del meu cor,
i en los cantars que brollen dels vostres brusents llavis
renàixer feu la viola i l'englantia d'or!
[...]
Mes no vullgau que tornen de nou los antics segles,
puix morts estan per sempre los Jaumes i els Borrells;
en los seus fets gloriosos busquem lliçons i regles,
i en compte de plorar-los tornem-se dignes d'ells.

Dels venerats sepulcres no remogam les cendres;
deixem dins d'ells l'espasa, que el temps ja rovellà;
i oixcam, perquè tal volta més clars deixen entendre's
allí los sants oracles del dia de demà.
[...]
Aneu de vila en vila contant la bona nova;
lloeu les noves glòries *Treball, progrés i pau*;
i to de profecia donant a vostra troba,
a la ciutat seguida sota el Montjuïc, digau:

«Lo ceptre i la diadema perderes, Barcelona;
mes no plores, oh pàtria!, l'immerescut afront:
deixa que el riu dels segles s'emporte una corona
que estreta 'vui seria per a ton noble front»
(Llorente, 1983, p. 302-303; Llorente, 1996, p. 86-88).

I en prosa a l'article «Literatura catalana», publicat al diari, que ell dirigia, *La Opinión*, del 20 d'abril de 1865:

Pero ¿en esa restauración literaria va envuelta alguna aspiración política?
[...] Creemos que el buen sentido práctico que caracteriza a los catalanes no se

dejará seducir por las trasnochadas fantasías de algunos soñadores que pudieran hacer de la poesía «que guía a los pueblos en la vía del progreso» según Balaguer, un elemento de retroceso a situaciones gloriosas un día, pero imposibles hoy.

Els estudis de Sanchis, al costat dels treballs capdavanters fusterians, posaren els fonaments de la concepció de l'embrollat fenomen de la Renaixença valenciana. Mèrit enorme si tenim en compte que havien de partir de quatre tòpics heretats i un desert bibliogràfic. Tots els investigadors posteriors en som deutors: Alfons Cucó (1971), Ricard Blasco (1973, 1980 i 1984), Vicent Simbor (1980, 1988*a* i 1988*b*) i Eduard J. Verger (1984).

Cap a finals de la dècada dels anys noranta, però, la interpretació de la Renaixença heretada començà a ser discutida sobretot en un dels que he anomenat *punts forts* de la proposta de Fuster i de Sanchis: el paper de Teodor Llorente i de l'apoliticisme. L'any 1996 jo mateix vaig publicar una antologia de la poesia llorentiniana amb un estudi introductor que aportava una valoració nova i positiva del paper exercit per Llorente, en contrast amb el paper de policia ideològic i, al capdavant, castrador del moviment. En concret hi destacava tres aspectes fonamentals de la seua contribució: ell, gràcies al seu poder i prestigi, «exercí la funció de parapet immillorable» contra els atacs que arribaven al moviment des de sectors de la seua classe social mateixa, que o bé denunciaven unes activitats atemptatòries contra la unitat de la pàtria —espanyola, és clar— o bé les jutjaven retrògrades i contràries al progrés; la defensa que féu de la unitat de la llengua catalana, inclòs el parlar valencià; la transcendència de la seua obra poètica, que el convertí en l'ídol admirat i respectat per tothom (Simbor, 1996, p. 24-25).

Ideologia personal conservadora i espanyolista, com a bon representant a València de Cánovas del Castillo, primer, i de Silvela, després, i, tal vegada, motivacions tàctiques davant els atacs rebuts des de València mateix, com acabe d'esmentar, però també des de Madrid, portaren Llorente a marcar distàncies respecte als renaixencistes del Principat, progressivament més sensibles a les reivindicacions nacionals. Tanmateix, la divergència de criteri polític no fou obstacle per a la col·laboració de Llorente en tots els actes en què el reclamaren els «germans» catalans, ni que fossen projectes d'evident repercussió «nacional»: l'any 1906, cinc anys abans de la seua mort, encara va acceptar de participar en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona del 13 al 18 d'octubre, del qual va ser elegit president honorari. El context politicosocial on es movia Llorente i el barceloní eren ben diferents i és des d'aquesta constatació que el seu itinerari reclama una nova mirada crítica.

El Llorente garant i salvaguarda de l'única Renaixença que aleshores era possible a València contra el Llorente aturador d'un moviment que s'esllanguia en les seues mans. Fuster, Sanchis i els investigadors posteriors citats ja sabem que opta-

ren pel segon. Rafael Roca (1996, 2001, 2003, 2004, 2005, 2006a, 2006b, 2007a, 2007b i 2011), els duets formats per Ferran Archilés i Manuel Martí (1999 [aquest article signat amb l'ordre dels autors invertit], 2001, 2002 i 2004) i per Ferran Archilés i Josep Ramon Segarra (2005) han encetat una nova via analítica que destaca el primer. L'any 1996 Roca va llegir la memòria de llicenciatura titulada *Teodor Llorente, ideòleg de la Renaixença valenciana*, dirigida per mi mateix, que iniciava el gran conjunt de treballs dedicats a examinar des d'aquesta òptica nova el paper renaixencista del líder valencià. Ni accepta el retrat d'un Llorente castrador del potencial de futur del moviment ni creu just ni possible establir paral·lelismes estrets entre Mistral i el poeta valencià. L'any 2006 en proposava una sintètica explicació, que ens ajudarà a entendre la seua posició divergent de la línia interpretativa propugnada per Fuster i Sanchis Guarner:

A la meua manera de veure-ho, però, no està tan clar que en el cas valencià la defensa de l'apoliticisme comportara repercussions negatives. L'apoliticisme que guiava tots dos pròcers, i que podia ser coincident en la forma, era divergent en el fons, obeïa a motivacions i exigències distintes, i tingué també conseqüències ben diferents. Així, és probable que el de Llorente obeïa a una convicció, però també a una necessitat, a una estratègia. La societat valenciana de finals del segle XIX, mancada de consciència nacional pròpia, espanyolitzada i espanyolista, mai no hauria permés un moviment cultural amb finalitats polítiques. I, d'altra banda, el que també és ben cert és que l'activitat apolítica de Llorente i de la resta de ratpenatistes acabà tenint unes repercussions «polítiques» ben evidents en les primeres dècades del segle XX; repercussions que no es veuen enlloc entre els hereus literaris de Mistral (Roca, 2006a, p. 195).

Relacionat amb aquest plantejament innovador del paper tingut per Llorente hi ha una altra reivindicació: deixar de veure el moviment renaixencista com un continu enfrontament entre dos bàndols ben definits i enfrontats, els poetes de «quant» i els d'«espanyolista», els cultistes-conservadors i els progressistes, car dona una visió massa simplista i inexacta del procés.

La concepció de la Renaixença llegada per Sanchis Guarner en els seus estudis entra en una fase històrica distinta. Noves investigacions reivindiquen unes altres interpretacions d'alguns dels components essencials del moviment. La discussió científica, sempre higiènica, és servida. Però en tot cas mai no desapareixerà la necessitat de recórrer als treballs de Sanchis, no sols per a contrastar idees, sinó també per a aprofitar les impagables recuperacions d'autors i obres.

3. ESTUDIS SOBRE LA PRODUCCIÓ LITERÀRIA DEL SEGLE XX AL PAÍS VALENCIÀ

Sobre aquest període Sanchis Guarner ha publicat:

— *Poetes universitaris valencians* (1962).

— *Renaixença al País Valencià: Estudi per generacions* (1968). (Segona edició amb alguna addició, 1982.)

— *De la terra i la gent del país teu: Crestomatia de prosistes valencians moderns (1900-1981)* (1985), editat amb una «Introducció» i «Notes bibliogràfiques» a cura d'Antoni Ferrando.

Els dos treballs primers, els més importants per a la història de la literatura, centraran, per a concloure, la meua atenció. L'antologia de poetes universitaris valencians naixia amb el mateix objectiu que l'antologia dedicada als poetes illencs onze anys abans, el 1951: estimular i ajudar els joves que s'iniciaven en el conreu poètic, necessitats d'un vehicle que els introduís en el circuit literari.

En l'antologia de poetes insulars encapçalava el volum amb una introducció de tres pàgines, seguida d'una selecció de vint-i-tres poetes mallorquins, menorquins i eivissencs, acompanyats d'unes petites dades biogràfiques i una mostra de la seua obra poètica. Els anys posteriors confirmaren l'encert del vaticini, car molts dels poetes antologats han esdevingut escriptors de primera fila de la literatura catalana contemporània. Recordem-los: Lluís Aguiló de Càceres, Miquel Arbona Pizà, Blai Bonet, Miquel Bota, Pere Capellà, Miquel Castanyer, Maria Concepció Coll, Miquel Dolç, Maria Frau, Miquel Gayà, Josep Maria Llopart de la Penya, Bartomeu Marroig, Llorenç Moyà, Antoni Moll i Camps, Joan Pons i Martorell, Gumersind Riera, Miquel Roig Adrover, Joan Timoner, Jaume Vidal Alcover, Bernat Vidal i Tomàs, Marià Villangómez Llobet i Cèlia Viñas Olivella.

L'any 1962 va acollir a l'editorial L'Estel, que ell dirigia, els poetes universitaris valencians. L'antologia els permetia eixir de l'anonimat o del cercle íntim per a donar el primer pas en el camí de la reafirmació en el conreu poètic. En el pròleg, breu, com el de l'antologia insular, ara de quatre pàgines, Sanchis insistia sobretot en la idea de continuïtat i engrandiment del procés recuperador que als seus ulls significaven aquells joves poetes universitaris. Analitzada la situació «actual», la de la postguerra, des d'una perspectiva històrica, Sanchis hi descobria, a desgrat de les limitacions del règim dictatorial, mostres de nova vigoria en el moviment que havien encetat al segle anterior els renaixencistes. I la incorporació de l'estol poètic universitari era molt simptomàtic: a diferència de Barcelona, era amb ells que es publicava la primera antologia de poetes universitaris, no n'hi havia precedents. Hi veia «notoris progressos»:

I cal dir que durant aquest últim període literari —que a València podem considerar-lo iniciat el 1942—, s'han fet notoris progressos. Ha estat eixamplat el camp de la literatura, incorporant-hi diversos gèneres —com la novel·la gran,

l'assaig i la prosa didàctica— abans poc o gens conreats a València en la llengua del país. La nòmina dels escriptors valencians ensems que ha crescut, s'ha diversificat. Els felibres, enyoradissos i pairalistes, que desempenyaren lluidament llur paper d'iniciadors, estan hui oblidats, injustament oblidats, plenament superats. Les lletres valencianes no són ja un esplai de petits cenacles burgesos de la capital, sinó activitat conscienciosa i quasi plena, en què sobresurten també diversos escriptors residents a les comarques. Les dones —molt més castellanitzades que els homes, i tan importants en el món actual— han aportat figures ben destacades al petit món literari valencià en els darrers anys. I ara, l'amor a la cultura i a la llengua autòctones s'ha propagat tant entre els estudiants valencians, que ha estat possible aplegar aquesta antologia tan prometedora (Sanchis Guarner, 1962, p. 8-9).

En efecte, contemplat amb la perspectiva que donaven els anys transcorreguts, el feble moviment renaixencista havia guanyat en abast geogràfic i en extensió als altres gèneres, a més del poètic. Tanmateix la realitat literària tampoc no era per a tocar campanes. Fuster se les havia vist negres quatre anys abans, el 1958, per a aglutinar els suficients autors com per a poder confeccionar l'antologia de narradors *Recull de contes valencians*, encara que va poder reeixir-hi. I la posteritat serà molt dura amb les expectatives que originaven els joves poetes universitaris. Només n'acull nou, contra els vint-i-tres de la poesia insular, i d'aquests només tres, Lluís E. Alpera, Emili M. Boïls i Emili Rodríguez-Bernabeu, seguiran la trajectòria poètica. La resta o han emmudit com a creadors literaris o han continuat en uns altres gèneres, com és el cas de la narradora Isabel-Clara Simó.

Sanchis, en canvi, no hi aprofundia en l'estudi de la retòrica que aportaven. Tan sols es felicitava pel fet que «no se senten obsessament atrets pels temes político-socials, i que l'amor i la mort —eternes deus de poesia— hagen inspirat molts de llurs poemes» (Sanchis Guarner, 1962, p. 10).

Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions ja ha sigut comentat en el punt anterior. M'hi referia a la proposta metodològica de base generacional, amb resultats discutibles, i la concepció del fenomen renaixencista. Ara hi retorne per fixar-me en la proposta d'agrupació dels autors del segle xx. Si el resultat de l'aplicació de l'esmentat mètode hi era discutible, ara no ho és menys.

El segle xx, en la proposta de Sanchis, és recorregut per tres generacions: la *generació noucentista* (1907-1927), que inclou els modernistes, els solidaristes i els coloristes jocunds; la *generació simbolista* (1927-1952), integrada pels avantguardistes, pels prosistes integrats, pels intimistes, pels novel·listes psicològics i pels humoristes, i la *generació neorealista*, que compta amb els angoixats i els protestaris. El motle generacional, tan rígid, el força a plantejar unes perioditzacions i uns agrupaments d'escriptors a hores d'ara de difícil acceptació. Els subagrupaments interiors de cada generació d'acord amb els models esteticoliteraris resulten tant o

més problemàtics. Propose que ho comprovem examinant de prop una generació, la generació simbolista.

El primer punt que s'ha de comentar és la no consideració d'un tall històric decisiu motivat per la Guerra Civil i, sobretot, per la instauració consegüent de la dictadura de Franco, que, a més d'acabar amb les llibertats personals, fulminà les llibertats col·lectives o nacionals. El català fou perseguit i marginat de l'ensenyament i de la vida pública i el circuit literari, destrossat. Molts escriptors van desaparèixer físicament, refugiant-se en l'exili, i molts dels que es van quedar van viure un autèntic exili interior, de directes implicacions en la seua obra literària. Vegem-ho amb algun exemple concret: entre els avantguardistes trobem Enric Navarro Borràs, Carles Salvador o Maximilià Thous Llorenç al costat d'Angelí Castanyer, Martí Domínguez o Josep Mascarell Gosp. Doncs bé, Navarro Borràs va morir l'any 1943, sense publicar res durant el breu període de la postguerra que va viure, abans que Castanyer, Domínguez i Mascarell publicassen el primer llibre, ja a la postguerra, car la seua dedicació literària abans del 1939 no s'havia materialitzat en cap volum. D'altra banda, Carles Salvador i Maximilià Thous, car Navarro Borràs, com acabe de dir, va morir tot just començada la postguerra, van patir un canvi marcat en l'escriptura poètica postbèlica.

El fet d'incloure els avantguardistes dins la generació simbolista no deixa de ser conceptualment problemàtic. No sembla convenient acceptar un avantguardisme dins la retòrica simbolista, ni a l'inrevés. Però, a més a més, la inclusió, l'un al costat de l'altre, en el mateix grup dels avantguardistes, dels únics tres poetes que mantingueren un més o menys profund contacte amb el moviment iconoclasta (Carles Salvador, Enric Navarro Borràs i Maximilià Thous Llorenç) i de tot un seguit de poetes que no hi tingueren res a veure, i que àdhuc van començar a publicar els seus llibres a la postguerra, quan l'avantguardisme ja era història, complica més que no ajuda a explicar la realitat de la vida literària valenciana del període: Joan Lacomba, Salvador Roda Soriano, Lluís Guarner, Francesc Almela i Vives, Enric Soler i Godes, Bernat Artola, Prudenci Alcon, Angelí Castanyer, Vicent Casp i Verger, Martí Domínguez i Josep Mascarell Gosp.

També sembla que cal exposar algun dubte raonable a l'agrupació dins dels prosistes integrats d'un autor com Jesús E. Martínez Ferrando al costat d'Àngel Sánchez Gozalbo, Jordi Valor i Serra i Maria Ibars Ibars. No sols perquè els dos primers ja eren narradors «consagrats» en la preguerra mentre que els altres dos començaren a publicar els primers llibres en la postguerra. També perquè Jesús E. Martínez Ferrando treballava i vivia a Barcelona, en el món literari de la qual s'havia integrat, sensible a la poètica noucentista, fins al punt d'adoptar les solucions lingüístiques orientals o barcelonines i, al capdavant, amb una proposta de contes i novel·la que poc tenia a veure amb la dels altres tres escriptors valencians.

Si manté els punts conflictius que acabe d'assenyalar, i que ja havia comentat en

tractar les seues aportacions al segle XIX, també conserva els aspectes positius: era la primera sistematització global en tots els gèneres de la producció literària valenciana del segle XX i incorporava un repertori bibliogràfic exhaustiu per cada generació que proposava. I a més a més també voldria remarcar ara, en aquesta mena de balanç final, un parell d'aportacions significatives. L'una, la consideració de la importància dels factors econòmics i socials en el fet literari, és a dir, el recolzament en l'aproximació sociològica a l'activitat literària. Les reflexions d'aquest tipus són contínues. Ho veurem amb un exemple referit també a la generació simbolista:

Per primera vegada de la Renaixença ençà, aquesta generació literària té una base social coherent: al costat d'universitaris —Guarner, Roda, Almela, Artola, Domínguez— i mestres d'escola —Salvador, Lacomba, Soler, Alcon—, trobem administratius —Thous, Casp, Mascarell— i petits industrials —Navarro, Castanyer—, és a dir: tots els estaments que, parcialment, recolzaven el valencianisme; hi faltaven, però, capellans.

Ja ha estat dit que el *boom* econòmic conjuntural dels anys vint havia afavorit no sols l'expansió de la burgesia financera, sinó també la de les classes mitjanes, és a dir: dels dos suports socio-econòmics del valencianisme (Sanchis Guarner, 1968, p. 90).

L'altra, la comparació de l'activitat literària amb l'artística, que li permet ajudar-se de l'evolució, posem per cas, de les arts plàstiques, o de la música o de l'arquitectura, per copsar millor les transformacions literàries. En propose un exemple igualment referit a aquesta generació simbolista:

Observem que, paral·lelament a la reacció antillorentina en la poesia, se n'opera una altra d'antisorollista en el camp de la pintura, on Francesc Porcar, Genard [*sic*] Lahuerta i Pedro de València, recrearan la realitat amb un fort accent cerebral. D'altra banda, en el camp de la música, quan els compositors López Chavarri, Palau, Ranch, Gomà, Rodrigo, etc., s'inspiren en temes valencians, els tracten amb la depurada tècnica europea contemporània (Sanchis Guarner, 1968, p. 89).

4. L'HERÈNCIA DE SANCHIS GUARNER

Els estudis sobre la història literària contemporània, sobretot els dedicats al segle XIX, del professor Sanchis Guarner compten entre les obres de referència inexcusables per a qualsevol estudiós. És just destacar-hi la contribució a la coneixença d'un fenomen de tan extrema complexitat com el de la Renaixença. Ja ha sigut dit que fou ell, directament mitjançant la seua aportació investigadora o indirectament gràcies a l'estímul i direcció de treballs d'altri, qui, perfilant i completant l'esquelet interpretatiu propugnat per Fuster, més va contribuir, al costat d'aquest, és clar, a proposar una visió global del moviment renaixencista.

I voldria insistir a remarcar aquest paper, massa vegades oblidat, d'impulsor i guiatge dels joves investigadors. No sols la seua obra era una ajuda impagable per a introduir-te en la problemàtica objecte d'estudi, descobrir noves possibilitats analítiques i dotar-te de la informació bibliogràfica imprescindible, també el mes-tratge directe, personal, en qualitat de director del treball, mereix ser comptat entre la seua aportació al coneixement de la literatura. En el meu cas, i altres companys del departament podran adduir el seu propi, puc recordar que ell va ser el director de la meua memòria de llicenciatura sobre els orígens de la Renaixença valenciana i el prologuista-avalador del llibre resultant. Així com també de la meua tesi doctoral sobre l'obra gramatical i literària de Carles Salvador.

En els nostres dies, com adés he comentat, una nova fornada de joves investiga-dors reclama l'atenció sobre alguns dels postulats «clàssics» de la concepció renai-xencista de Fuster i Sanchis, completada pels estudiosos posteriors, que mereixen la revisió. No res a objectar, car és llei de vida científica. Però, siga on siga que ens porte la nova mirada sobre la Renaixença, no podrem deixar de costat la interpre-tació de Fuster i de Sanchis, ni que siga per a argumentar-ne els punts de discrepàn-cia. La història literària del segle xx s'ha renovat radicalment amb els ja nombrosos i importants estudis posteriors a l'aparició de *Renaixença al País Valencià. Estudi per generacions*, però la consulta d'aquest llibre sempre serà saludable per a l'inves-tigador prou despert per a saber-ne extraure tot allò no caduc que encara conserva.

VICENT SIMBOR
Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARCHILÉS, Ferran; MARTÍ, Manuel (2001). «Satisfaccions gens innocents. Una reconside-ració de la Renaixença valenciana». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, 38, p. 157-178.
- (2002). «Renaixença i identitat nacionals al País Valencià». A: NICOLÀS, Miquel (ed.). *Bernat i Baldoví i el seu temps*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 51-71.
- (2004). «La construcció de la regió com a mecanisme nacionalitzador i la tesi de la dèbil nacionalització espanyola». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, 48, p. 265-308.
- ARCHILÉS, Ferran; SEGARRA, Josep Ramon (2005). «Renaixença i identitat regional: Con-stantí Llombart i la construcció de l'imaginari regional valencià». A: ESCARTÍ, Vicent Josep; ROCA, Rafael (ed.). *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Va-lenciana de la Llengua, p. 55-77.
- BLASCO LAGUNA, Ricard (1973). «Romanticismo». A: MAS, Manuel (dir.). *Gran enciclope-dia de la Región Valenciana*. Vol. 10. València: Gran Enciclopedia de la Región Valen-ciana, p. 90-96.
- (1980). «“Lo Rat-Penat: Periódich lliterari quincenal”. 1884-1885». *Estudis Romànics*, xvi: 1971-1975, p. 185-232.

- BLASCO LAGUNA, Ricard (1984). *Estudis sobre la literatura del País Valencià (1859-1936)*. València: Institut de Filologia Valenciana: Ajuntament de l'Alcúdia.
- CORTÉS, Santi (2006). «Aportació a la bibliografia completa de Manuel Sanchis Guarner». A: CORTÉS, Santi; ESCARTÍ, Vicent Josep (ed.). *Manuel Sanchis Guarner: Un humanista valencià del segle xx*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 500-508.
- CORTÉS, Santi; ESCARTÍ, Vicent Josep (ed.) (2006). *Manuel Sanchis Guarner: Un humanista valencià del segle xx*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- CUCÓ, Alfons (1971). *El valencianisme polític, 1874-1936*. València: Lavínia. (Garbí; 2)
- FUSTER, Joan (1956). *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*. Barcelona: Selecta.
- (1962). *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- (1976). «Llengua i literatura al País Valencià en el primer terç del segle XIX». A: *La Decadència al País Valencià*. Barcelona: Curial, p. 147-189.
- (1982). «La Renaixença: literatura i llengua als Països Catalans». A: *Commemoració de la Renaixença*. Barcelona: Fundació Jaume I, p. 41-52.
- (2000). *Joan Fuster: Correspondència*. Vol. 4: *Manuel Sanchis Guarner, Josep Giner, Germà Colón*. Ed. a cura d'Antoni Ferrando. València: Tres i Quatre.
- LLORENTE, Teodor (1983). *Poesia valenciana completa*. Ed. a cura de Lluís Guarner. València: Tres i Quatre.
- (1996). *Poesia*. Ed. a cura de Vicent Simbor. València: Alfons el Magnànim.
- MARTÍ, Manuel; ARCHILÉS, Ferran (1999). «La construcció de la Nació espanyola durante el siglo XIX: logros y límites de la asimilación en el caso valenciano». *Ayer*, 35, p. 181-182.
- MARTÍ ADELL, Cristòfor (1990). «Mistral i Llorente. Noves aportacions documentals sobre les relacions occitano-valencianes durant la Renaixença». *Caplletra*, 9 (tardor), p. 195-224.
- ROCA, Rafael (1996). *Teodor Llorente, ideòleg de la Renaixença valenciana*. Memòria de llicenciatura inèdita. València: Universitat de València. Facultat de Filologia.
- (2001). «Estudi preliminar». A: LLORENTE, Teodor. *Escrits polítics (1866-1908)*. València: Alfons el Magnànim, p. 9-66.
- (2003). «Teodor Llorente. Del provincialisme al regionalisme valencianista». *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, 44, p. 53-74.
- (2004). *Teodor Llorente, el darrer patriarca*. Alzira: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Bromera.
- (2005). «Les relacions entre Teodor Llorente i Constantí Llombart». A: ESCARTÍ, Vicent Josep; ROCA, Rafael (ed.). *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 79-109.
- (2006a). «Manuel Sanchis Guarner i la Renaixença valenciana». A: CORTÉS, Santi; ESCARTÍ, Vicent Josep (ed.). *Manuel Sanchis Guarner: Un humanista valencià del segle xx*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 184-202.
- (2006b). «Introducció». A: LLOMBART, Constantí. *Poesies valencianes*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 9-90.
- (2007a). *Teodor Llorente, líder de la Renaixença valenciana*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- (2007b). *Teodor Llorente i la Renaixença valenciana*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- (2011). *El valencianisme de la Renaixença*. Alzira: Bromera.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1962). *Poetes universitaris valencians*. València: L'Estel.

- SANCHIS GUARNER, Manuel (1963). *Els valencians i la llengua autòctona durant els segles XVI, XVII i XVIII*. València: Institución Alfonso el Magnánimo.
- (1968). *Renaixença al País Valencià: Estudi per generacions*. València: Tres i Quatre.
- (1980). *Els inicis del teatre valencià modern: 1845-1874*. València: Institut de Filologia Valenciana de la Universitat de València.
- SIMBOR, Vicent (1980). *Els orígens de la Renaixença valenciana*. València: Institut de Filologia Valenciana.
- (1984). «Manuel Sanchis Guarner, historiador i crític de la literatura». A: *Miscel·lània Sanchis Guarner*. Vol. 1. València: Universitat de València. (Quaderns de Filologia), p. LI-LV. Recollit a *Miscel·lània Sanchis Guarner* (1992). Vol. 1. Ed. a cura d'Antoni Ferrando. Barcelona: Departament de Filologia Catalana: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 121-134.
- (1988a). «La Renaixença al País Valencià». *Caplletra*, 4 (primavera), p. 9-41.
- (1988b). «Teodor Llorente, "La Opinión" i la Renaixença». *Caplletra*, 4 (primavera), p. 123-136.
- (1996). «Introducció». A: LLORENTE, Teodor. *Poesia*. Ed. a cura de Vicent Simbor. València: Alfons el Magnànim, p. 7-31.
- VERGER, Eduard J. (1984). «Nota sobre la poesia valenciana del segle XIX». Introducció a *Antologia dels poetes valencians: II. El segle XIX*. Ed. a cura d'Eduard J. Verger. València: Institució Alfons el Magnànim, p. 7-30.